

CREATIEF MET PRENTENBOEKEN

Creatief met prentenboeken

Marleen Ost

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk: 2010
Tweede druk: 2011

Gepubliceerd door
Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)
E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:
– *Uitlevering:* Centraal Boekhuis bv, Culemborg
– *Correspondentie:* Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be

© 2010 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Inhoud

Woord vooraf	7
1 Inleiding	9
2 Het prentenboek didactisch gekaderd	13
2.1 Interactief samenspel van beeld en tekst	13
2.2 Productie van prentenboeken	17
2.3 Ontluikende geletterdheid	17
2.4 Evolutie van het prentenboek	21
2.5 Soorten verhalen	30
2.5.1 Tekstueel	30
2.5.2 Inhoudelijk	36
2.6 Illustraties in prentenboeken	46
2.6.1 Belang en aard van illustraties	46
2.6.2 Vormgeving	47
2.6.3 Technieken en materialen	49
2.6.4 Een eigen stijl	52
3 Het prentenboek in de praktijk	59
3.1 Een boekenhoek in de kleuterklas	59
3.2 Prentenboeken uitwerken in de kleuterklas	61
3.3 Enkele praktische tips (Dorssemont & Manderveld, 2008)	64
3.4 Een prentenboek kiezen	66
3.5 Overkoepelende activiteiten: overzicht	67
3.6 Stappenplan: een prentenboek uitwerken in de kleuterklas, gespreid over één lesweek (vijf dagen)	67
3.6.1 Vertelmomenten	68
3.6.2 Levensbeschouwelijke activiteiten (Vanessa Vanthournout en Jan De Vriese)	70
3.6.3 Uitwerking van de hoeken	80

3.6.4	Bibliografie	80
3.6.5	De waarneming	81
3.6.6	Muzikale activiteiten (Ann Christiaens)	87
3.7	Concrete uitwerking van enkele prentenboeken: korte inhoud, essentie, themalied(eren), hoeken, mogelijke activiteiten	93
	Slaap lekker, Rosalie	93
	Karel en Kaatje	98
	Ollie	99
	Ollie wil ook!	101
	Bessel vindt een eitje	103
	Kaatje helpt mama	106
	Jij en ik, Kleine Beer	108
	De schoenen van mama	111
	De knuffelkoningin	114
	Kop op, Kip Kakelbont	118
	Maak maar open	122
	Dansend Blad, Het indianenmeisje	126
	Kleine muis zoekt een huis	129
	Een taart voor kleine beer	132
	Een superknuffel	136
	Rikki en Mia de kip	140
	Ik	143
	Negen schijfjes banaan (op zoek naar een plekje om te slapen)	146
	Aankleden met Fien en Milo	151
	Big maakt een tekening	153
	Dit is geen doos	155
	Muis, Kees en de wiebeltand	158
	Koekeloeren	161
	Kikker en het slaapfeest	164
	Als ik jou was	167
	Stadsmuis en Veldmuis. Rotterdam	169
3.8	Extra	172
3.8.1	De beeldtaal van een prentenboek bekijken	172
3.8.2	Hoeken en activiteiten	173
4	Literatuur	183
	Index	187

Woord vooraf

Prentenboeken zijn in de loop der jaren uitgegroeid tot ware kunstwerken die in geen enkele kleuterklas en zelfs in geen enkele huiskamer mogen ontbreken. Op eigen bodem hebben we heel wat kwaliteitsvolle illustratoren en auteurs van prentenboeken. We hoeven het dus niet ver te zoeken.

Dat je met prentenboeken ontzettend veel kunt doen, bewijzen kleuteronderwijzers en onze studenten bachelor kleuteronderwijs al jaren. Niet alleen lezen ze gretig prentenboeken voor, de studenten krijgen ook de kans om een volledige kleuterstage aan het prentenboek te wijden. Want niets is zo verrijkend als kleuters onder te dompelen in de wereld van het boek. Prentenboekenmodules kunnen zorgen voor informatie en tips van pedagogen en vakdocenten om prentenboeken zinvol en muzisch uit te werken in de kleuterklas.

Zonder de expertise en hulp van mijn collega's kon dit boek niet tot stand komen.

Ann Christiaens, docente muziek, heeft heel wat bijgedragen met achtergrond rond muzikale uitwerking van prentenboeken. Ook de liederen die in het boek voorkomen, zijn tijdens werksessies met de studenten van het tweede jaar bachelor kleuteronderwijs onder haar begeleiding tot stand gekomen. Verder ben ik haar erg dankbaar voor het uitschrijven van de partituren.

Tommy Vandendriessche, docent beeldopvoeding, heeft het boek verrijkt met zijn kennis rond illustraties.

Ook Vanessa Vanthournout en Jan De Vriese, docenten levensbeschouwing, droegen hun steentje bij door prentenboeken op een andere, voor kleuters begrijpelijke, levensbeschouwelijke manier te benaderen.

Linsey Hardyns, docente beweging, weet als geen ander hoe prentenboeken samen kunnen gaan met bewegingsactiviteiten en -momenten.

Roos Van Damme dank ik voor wat ze me bijleerde over de waarneming.

En ook Eva Monstrey, pedagoge, heeft veel denkwerk verricht en hielp steeds mee om het project in goede banen te leiden.

Ik wil dit boek opdragen aan Michèle Detremmerie. Niet alleen heeft ook zij met doordachte ideeën dit boek mee tot stand gebracht, ze is ook mijn geestelijke mentor die me steeds weer verrijkt met haar deskundigheid en fijngevoeligheid.

Marleen Ost

1 Inleiding

Boeken hebben altijd al bekoord. Zelfs in een tijdperk van televisie en internet zijn ze niet weg te denken. Boeken brengen ons dichterbij elkaar. Als je aan jongeren of volwassenen vraagt wat hun lievelingsboek was als kind, zijn het niet zozeer de titels die ze zich herinneren, maar wel de momenten van geborgenheid, het gezellig samen op de bank zitten met mama, papa, oma, de oppas... Of de momenten van verbondenheid in de kleuterklas of de lagere school toen juf of meester een verhaal voorlas. Of het heimelijk genieten van een boek onder de dekens wanneer het eigenlijk al lang tijd was om te slapen. Hun herinneringen gaan uit naar die momenten van gelukzaligheid, dus niet zozeer naar de inhoud van de boeken. In een stresserende situatie is het voor mezelf een troost te weten dat ik 's avonds misschien nog even met een boek kan ontsnappen aan de werkelijkheid. Dat is wat boeken doen: ze geven ons troost, ze brengen humor en fantasie in ons leven, ze doen ons dromen, ze brengen ons samen. De grappen, anekdotes en roddels die we elkaar dagelijks vertellen, zijn in feite verhalen over wat mensen doen, hoe ze het doen en waarom. Mensen hebben elkaar altijd al verhalen verteld. Uit die orale traditie zijn allerlei vormen van literatuur ontstaan: poëzie, proza, drama, geschiedenis en biografie, maar ook religie en filosofie. Het zijn vormen van creatief taalgebruik waarin we gedachten uitwisselen over het leven in een poging de geheimen ervan te begrijpen.

De eerste confrontatie met gedrukte vormen van literatuur loopt voor de meesten via voorlezen. Lang voor we kunnen praten, spelen we het spel van de taal via bakkerrijmpjes als 'Zagen, zagen, wiedewiedewagen, Jan kwam thuis om een boterham te vragen' en sprookjesformules als 'Spiegeltje spiegeltje aan de wand...' en 'ze leefden nog lang en gelukkig'. Die eenvoudige woorden in allerlei verhaalpatronen en klanken vormen de voorbereiding op wat we later in drukvorm zullen tegenkomen. Ze maken ons vertrouwd met de muziek van de taal, ze geven beelden om mee te kijken, te voelen, te denken. Ze leveren de blauwdrukken waaraan we verhalen herkennen en waarmee we onze eigen verhalen opbouwen.

Kinderen die zelf verhalen bedenken, zullen voor het oplossen van hun narratieve problemen automatisch terugvallen op de verhalen die ze kennen. Al

doende worden ze nieuwsgierig naar hoe anderen die problemen oplossen en zullen zij verhalen op een andere manier bekijken. Zo ontdekken ze dat naar verhalen luisteren en later ook lezen geen passieve, maar juist actieve bezigheden zijn, waarbij de luisteraar/lezer moet invullen wat de schrijver heeft weggelaten.

Prentenboeken zijn in dat kader van onschatbare waarde, want iedere prent is in wezen een interpretatie van de tekst. De prenten voegen iets toe aan de woorden, ze vervolledigen het verhaal en bieden bovendien een visuele interpretatie van de tekst. Daarom zijn prentenboeken de logische vorm van literatuur voor kinderen.

Nog meer dan romans zijn prentenboeken ware kunstwerken, want niet enkel de tekst, maar ook de prachtige illustraties kunnen ons vaak bekoren. Dat samenspel biedt veel voordelen. Ook al vinden we het verhaal maar niks, de prenten vertellen het ons misschien wel. Of misschien houd je niet zo erg van de illustraties, het verhaal zelf kan prachtig zijn. Een prentenboek met 'slechte' illustraties is daarom niet meteen een waardeloos boek, zoals ook een prentenboek met een zwak verhaal niet meteen een slecht boek hoeft te zijn.

Over kinderliteratuur werd het laatste woord nog lang niet gezegd. De studie ervan kwam dan ook laat op gang. Kinderboeken werden lang als minderwaardig beschouwd. Met het verschijnen van *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden* van Heimeriks en Van Toorn (1989) werd de studie van de kinder- en jeugdliteratuur pas een volwaardige discipline.

De discussie over de vraag of de geschiedenis van de jeugdliteratuur geïntegreerd zou moeten worden in de geschiedenis van de volwassenenliteratuur is nog steeds aan de gang. Maar daar wordt verder niet op ingegaan.

Prentenboeken bieden in elk geval veel mogelijkheden tot didactische uitwerking in de kleuterklas. Niets is immers leuker alle ideeën ook in de praktijk waar te kunnen maken. Maar niet elk prentenboek leent zich daartoe. Er zijn nogal wat zaken waarmee rekening gehouden moet worden. Is de essentie van het prentenboek zinvol? Strookt de inhoud met de werkelijkheid van dat moment? Zo is het uiteraard niet aangewezen een boek uit te werken over een beer die een winterslaap houdt in de zomer of nog erger, over Kerstmis in de lente. Kun je wat met het boek aanvangen, biedt het mogelijkheden tot de uitwerking van zinvolle activiteiten? Leunt de inhoud aan tegen de ervaringswereld van de kinderen? Biedt het boek identificatiemogelijkheden? Enzovoort.

Poëtische en/of meer abstracte prentenboeken kunnen heel waardevol zijn, maar lenen zich minder tot een volledige uitwerking in de kleuterklas en zouden de waarde van het prentenboek misschien zelfs kunnen tenietdoen. Sommige boeken kun je maar beter gewoon vertellen of voorlezen. In het tweede

deel vind je enkele praktisch uitgewerkte voorbeelden om zelf aan de slag te gaan in de kleuterklas.

In het eerste deel wordt het prentenboek in een ruimer didactisch kader geplaatst. Vragen als ‘Hoe verhouden beeld en tekst zich tot elkaar?’, ‘Welke soorten verhalen kun je onderscheiden?’, ‘Wat is het belang van illustraties?’, ‘Hoe richt je een boekenhoek in?’ enzovoort komen daar aan bod. Er wordt ook nagegaan wat de plaats van het prentenboek in onze geschiedenis is en welke aparte rol het inneemt binnen de kinderliteratuur.

2 Het prentenboek didactisch gekaderd

2.1 Interactief samenspel van beeld en tekst

In de meeste definities en omschrijvingen van prentenboeken wordt het samengaan van beeld en tekst tot de essentie van het genre gerekend. Nodelman (1988) schetst bijvoorbeeld hoe woorden en prenten gezamenlijk de vertelinstantie en de verschillende ritmes van de prentenboekvertelling in werking zetten. Via de woorden verplaatsen we ons in de centrale verhaalfiguur en via de prenten nemen we afstand van hem. De tekst dwingt de lezer/kijker om de bladzijde om te slaan om te lezen/horen wat er met of door hem zal gebeuren, terwijl de prent als een interpunctie noopt tot stoppen om te zien wat er feitelijk gebeurt of wat daarbij van belang is. Het versnellen en vertragen brengt de prentenboekgebruiker in een interactief proces. Dat proces verklaart nu net de fascinatie van velen (niet alleen kinderen, maar ook opvoeders, wetenschappers, enzovoort) voor het genre. Het prentenboek helpt kinderen met louter lege, maar ook met gevulde plekken met prenten de voorstelling van de vertelling te preciseren.

Een prentenboek is anders dan een verhaal, want in een prentenboek versterkt de tekst het beeld en andersom. Prentenboeken hebben meer kansen door het gebruik van beeld: tekst en beeld spreken elk een eigen vermogen aan (het verbale of het beeldende) en maken, elk op zich en gezamenlijk, de gebruiker op twee manieren nieuwsgierig. Ze houden hem dubbel in de ban. Blijkbaar creëert de combinatie van tekst en beeld een context die uitnodigt tot een diepere vorm van verwerking en zorgt die specifieke combinatie ervoor dat het aangeboden beklijft. De op elkaar ingrijpende kenmerken van tekst en beeld zorgen voor een adequate vorm van redundantie, voor onthoudbaarheid en vaak ook voor enigerlei vorm van reflectie.

Leren en vooral de kans op onthouden kunnen worden versterkt door informatie tegelijkertijd in woord en beeld te presenteren, ten opzichte van de mo-

gelijkheid dit alleen in woorden of alleen met plaatjes te doen. Plaatjes kijken en luisteren is ook effectiever dan plaatjes kijken en lezen, omdat lezen tot op zekere hoogte ook een visuele aangelegenheid is.

Kijken is ook lezen en dat moet je leren. Beelden hebben net als teksten een eigen dynamiek, een interne structuur of ordening van elementen die niet altijd gemakkelijk in woorden te vatten is. Net zoals het belangrijk is kinderen te confronteren met een brede variatie van schrijfstijlen en hen uit te nodigen hun ervaringen te verwoorden, is het stimulerend om hen met zoveel mogelijk illustratiestijlen te confronteren en hierover een gesprek op te zetten.

Prenten bevatten net als teksten verschillende lagen, ze bieden ruimte voor interpretaties op verschillende niveaus, je kunt een dialoog met ze aangaan. Knappe kinderboekillustraties laten zich net als kunst of precies omdat ze kunst zijn op verschillende manieren lezen.

Prentenboeken nemen in het brede aanbod van kinderboeken een heel aparte plaats in. Dat heeft te maken met wat hierboven beschreven werd, namelijk dat prentenboeken uit twee componenten bestaan, beeld en tekst, die elk een eigen zeggingskracht hebben.

Vroeger waren illustratoren mensen die tekeningetjes maakten bij een tekst en werd hun naam nauwelijks vernoemd in het boek. Nu worden illustratoren voor 'vol' aanzien, ze worden erkend als mensen die wel degelijk een belangrijke inbreng hebben bij het tot stand komen van het prentenboek. Ze zijn evenwaardige partners van de auteurs geworden. Soms is het zelfs zo dat een auteur het een hele eer vindt als zijn verhaal door een belangrijke illustrator wordt geïllustreerd. Sommige illustratoren gaan nu zelfs ook teksten schrijven en staan dus volledig zelf in voor het tot stand komen van een nieuw prentenboek.

STEMMEN UIT HET VAK

Katrien Vloeberghs verwoordt het als volgt: "Er kan sprake zijn van meegaande gehoorzaamheid, maar ook van koppige autonomie, van de handen in elkaar slaan tot elkaar in de haren vliegen. Er worden uitersten op tafel gegooid en er wordt met grenswaarden gedobbeld. Woord en beeld kunnen elkaar volledig dekken ofwel radicaal van elkaar verschillen. Dit heeft gevolgen voor wat er van de lezer wordt verwacht: een identificerende houding die elke vorm van (zelf)reflectie uit de weg gaat, of een alerte, kritische houding." (Joosen & Vloeberghs, 2008)

Vloeberghs en Joosen nemen in *Uitgelezen jeugdliteratuur* de terminologie op van Nikolajeva & Scott als het gaat over de relaties tussen prent en tekst.

Symmetrische relatie: woord en beeld drukken hetzelfde uit, ze geven dezelfde informatie en maken elkaar dus redundant.

Complementaire relatie: woord en beeld vullen elkaar aan, ze vullen elkaars ‘lege plekken’ in. Binnen de complementaire relatie zijn er verschillende soorten van aanvullingen:

- Uitbreidende of versterkende relatie: woord en beeld ondersteunen en versterken elkaar.
- Contrapunt: de term ‘counterpoint’ is ontleend aan de musicologie. Bij deze relatie contrasteren woord en beeld weliswaar met elkaar, maar ze werken tegelijkertijd samen om een betekenis uit te drukken die ze elk afzonderlijk niet kunnen overbrengen.

Contradictie of syllepsis: woord en beeld spreken elkaar tegen of vertellen een ander verhaal.

(Joosen & Vloeberghs, 2008)

In het tijdschrift *Leesidee Jeugdliteratuur* werden in 2000 aan enkele auteurs vragen voorgelegd over het illustreren van jeugdliteratuur. De vragen luiden als volgt:

- In welke mate bent u betrokken bij de keuze van illustratoren of vormgevers?
- Is er sprake van een wisselwerking tussen auteur en illustrator?
- Hoe schat u de kwaliteit in van de Vlaamse illustratoren in vergelijking met hun buitenlandse collega’s?
- Welke esthetische eisen stelt u aan de illustraties?
- Welke functie hebben illustraties (tekst ondersteunen, verklaren, aanvullen, verluchten...)?
- Welk boek van uzelf vindt u qua vormgeving/cover/illustraties bijzonder geslaagd? Waarom?
- Heeft een illustrator u ooit bijzonder verrast met de interpretatie van uw tekst?

De auteurs die ondervraagd werden, waren Sylvia vanden Heede, Jaak Dreesen, Wally de Doncker, Riet Wille, Gode-Liva Uléners, Kaat Vrancken en Brigitte Minne.

Meestal is het zo dat de auteur betrokken wordt bij de keuze van de illustrator. Veel auteurs menen immers dat er een wisselwerking moet zijn tussen illustrator en auteur. Soms is het zelfs zo dat de auteur nog aan de tekst sleutelt om

tot een eindresultaat te komen waar beide kunstenaars zich goed bij voelen. De kwaliteit van de Vlaamse illustratoren is volgens de meeste auteurs overigens bijzonder hoog. Op buitenlandse beurzen kunnen ze zonder twijfel wedijveren met hun buitenlandse collega's. Hierbij wordt onmiddellijk gedacht aan de jaarlijkse kinder- en jeugdboekenbeurs in Bologna. Over de esthetische eisen die aan de illustraties worden gesteld, lopen de meningen sterk uiteen. Dat bewijst nogmaals dat esthetiek toch vooral een kwestie is van persoonlijke smaak en voorkeuren.

STEMMEN UIT HET VAK

Sylvia vanden Heede stelt dat illustraties “fantasierijk en humoristisch” moeten zijn, met “heldere, frisse kleuren”. Jaak Dreesen meent dat de illustrator “zijn vak moet kennen, en binnen de grenzen daarvan zijn gang moet kunnen gaan”. Wally de Doncker verwacht van een illustrator “verrassende kleuren en technieken, prikkelende voorstellingen, variatie, verschillende perspectieven, tekeningen die doorlopen over de andere bladzijde, expressionisme”. Voor Gode-Liva Ulener moet er vooral “met liefde” worden getekend. “Toegankelijke illustraties met een hoge aabaarheidsfactor” dragen dan weer de voorkeur weg van Brigitte Minne. Zelf zal ze illustraties dan ook vooral gevoelsmatig beoordelen, want “soms krijg je technisch sterke tekeningen, maar ontbreekt er iets”. Over de functie van illustraties zijn de auteurs het ongeveer eens, met uitzondering van Brigitte Minne. Ze vinden vooral dat de tekeningen een stukje verder mogen gaan dan de tekst: ze mogen er iets aan toevoegen, verrassen, emoties versterken, humor aanscherpen, een nieuwe invalshoek tonen... Voor Brigitte Minne zijn illustraties toch vooral een interpretatie van de tekst en hoeven ze het verhaal dus niet te ondersteunen of te verklaren. Voor haar draait het ook hier weer vooral om gevoelens.

Het is dus niet eenvoudig een eenduidig oordeel te vellen over prentenboeken. Wat de een apprecieert, zal de ander misschien niet zo bevallen. Op dat vlak raakt Brigitte Minne wel een belangrijk punt, namelijk dat we prentenboeken vooral gevoelsmatig bekijken: spreekt het verhaal ons aan? Vinden we de tekeningen geslaagd? De mening van recensenten is daarom niet steeds jouw mening. Het prentenboek kan inderdaad van een hoge esthetische kwaliteit zijn, maar als het ons niet aanspreekt, zullen we het links laten liggen. En dat is nu net wat kinderen ook doen. Onderzoek van kinder- en jeugdliteratuur richt zich tot nu toe echter jammer genoeg vaak op wat volwassenen schrijven en vinden van kinderboeken. Toch is het ook belangrijk zich tot de kinderen zelf te richten.

2.2 Productie van prentenboeken

Tot in de jaren vijftig durven weinig uitgevers het aan prentenboeken te publiceren. Ongetwijfeld hangt dat samen met de bijzonder hoge productiekosten en ons relatief kleine taalgebied dat geen grotere oplagen toelaat.

Rond 1955 verschijnt de reeks *Gouden boekjes* onder redactie van Annie M.G. Schmidt en Han G. Hoekstra. Kleuterervaringen worden daarin op eenvoudige wijze verbeeld en verwoord. Vrijwel gelijktijdig verschijnen de eerste boekjes van Dick Bruna. Zijn eenvoudige stijl wordt door veel volwassenen met argwaan bekeken, maar jonge kinderen worden erg door de plaatjes aangesproken.

Pas in 1960 wordt het aanbod meer verscheiden. Lemniscaat is een van de eerste uitgevers die het aandurft prentenboeken van hoog artistiek niveau uit te geven. Meer en meer volwassenen raken geïnteresseerd in prentenboeken en zo groeien vraag en aanbod. Dankzij verfijnde reproductietechnieken kan een grotere verscheidenheid aan prentenboeken gepubliceerd worden.

De productie van het prentenboek heeft de laatste twintig jaar een explosieve groei doorgemaakt.

Ten eerste richten prentenboekenmakers zich tot een jonger publiek om tegemoet te komen aan een vraag vanuit kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Ten tweede is het prentenboek thuis en op school, mede dankzij de stimulans van ontluikende geletterdheid, in het perspectief komen te staan van een continue ontwikkeling, waarbij de kloof tussen de nog niet lezende kleuter en de al wel lezende eersteklasser als het ware gedicht wordt.

In de derde plaats zijn er steeds meer prentenboeken bijgekomen voor oudere kinderen. Daarmee heeft het prentenboek in diverse leeftijdsfasen een vaste plaats verworven.

Ten slotte begint het prentenboek steeds meer in de smaak te vallen bij een volwassen publiek.

Bij elkaar vormen deze factoren de voedingsbodem voor zo'n explosieve groei, dat uitgevers in hun uitgeefbeleid zich van elkaar moeten onderscheiden in prijsstelling, al dan niet leeftijdsspecifieke kenmerken en een lees- of literatuuropvatting die bijdraagt aan een meer educatief of literair profiel.

2.3 Ontluikende geletterdheid

De term 'ontluikende geletterdheid' is geïnspireerd op het Engelse begrip 'emergent literacy'. Het gaat dus om de eerste kennismaking met en de steeds scherpere oriëntatie op geschreven communicatie in de periode die aan het systematische lees- en schrijfonderwijs voorafgaat.

STEMMEN UIT HET VAK

In *Taal verwerven op school* (Daems, F. e.a., 2004) worden de volgende rubrieken onderscheiden:

- boekoriëntatie;
- verhaalbegrip;
- de functies van geschreven taal;
- de relatie tussen gesproken en geschreven taal;
- taalbewustzijn;
- functioneel schrijven en lezen;
- technisch lezen en schrijven: start en vervolg;
- begrijpend lezen en schrijven.

Uit die rubrieken blijkt duidelijk dat (prenten)boeken en verhalenbundels voor jonge kinderen de meest voor de hand liggende dragers van schriftelijke taal zijn. Ze vormen dan ook prima materiaal voor de ontwikkeling van geletterdheid. Daarom zal ik me hier verder op toespitsen, hoewel ontluikende geletterdheid uiteraard nog op heel wat andere manieren gestimuleerd kan worden.

Prentenboeken kunnen ontzettend veel ontwikkelingsdomeinen van kleuters tegelijk aanspreken, omdat ze van heel veel middelen in één keer gebruikmaken: vorm, kleur, lijn, klank, verhaal, personages, denkbeeld of thema. Door regelmatig prentenboeken aan te bieden kan impliciet aan heel wat leesvoorwaarden worden voldaan.

Prentenboeken introduceren de wereld van het boek, roepen het verlangen op om te gaan lezen, geven het kind dat nog niet kan lezen de kans zelfstandig een boek te kunnen begrijpen en zorgen er in de zin van leesvoorwaarden voor dat kinderen lezen een zinvolle activiteit vinden. Prentenboeken reiken een bepaalde taalbeheersing aan die binnen de didactiek van het aanvankelijk lezen wordt verondersteld, zoals de begrippen links-rechts die op een heel vanzelfsprekende manier indirect aan de orde komen in onder meer de volgorde van prenten op de pagina's. Zo dragen prentenboeken ook bij aan auditieve vaardigheden, bijvoorbeeld wanneer versjes worden verbeeld.

Het is uiteraard niet de bedoeling het prentenboek te reduceren tot een leesvoorwaardenprogramma. Didactici karakteriseren prentenboeken immers als een vorm van spontaan leren tegenover een vorm van sturend leren: de elementen voor ontluikende geletterdheid komen impliciet, verstopt voor. Toch is er reden om prentenboeken ook een vorm van sturend onderwijs te noemen. Prentenboeken zijn immers van de eerste tot de laatste bladzijde gepland, laten

niets aan het toeval over, zorgen voor panklare leeservaringen en weten het toch zo te spelen dat er een spontane ontmoeting – al dan niet in groep – plaatsvindt tussen kind en kunstenaar en dat elk kind zich hoogstpersoonlijk aangesproken voelt. Van A tot Z geprogrammeerd zorgen ze voor een kennismakingsproces dat spontaan verloopt alsof het er niet eerder was. Dat prentenboeken als een vorm van spontaan leren worden ervaren, danken ze dus aan hun doorlopend verhaal, de figuren met wie de kinderen zich kunnen identificeren, de plot, de spanning, de humor, het verdriet en de meestal goede afloop.

Wat het prentenboek ook zo geschikt maakt is dat de teksten nog eens over al die structurele en stilistische kenmerken beschikken die de onthoudbaarheid zeer ten goede komen: de herhaling van zinnen en woorden, het rijm, het ritme en de melodie, de aaneenschakeling, uitbreiding of stapeling, het synoniem of de tegenstelling en de vertrouwde verhaalopbouw.

Het is ook algemeen bekend dat kinderen die regelmatig worden voorgelezen snel vooruitgaan in taal- en leesontwikkeling. Kinderen zouden taal wel eens op een dieper niveau kunnen verwerken indien ze zich op de betekenis concentreren in plaats van op formele aspecten. Kinderen steken dus meer op van het luisteren naar onderhoudende verhalen dan van het bezig zijn met oefeningen. (Elley, 1989)

Door het voorlezen van boeken groeien de woordenschat en het verhaalbegrip bij kinderen. Dickinson en Smith maken in hun onderzoek een onderscheid tussen interactie voor, tijdens en na het lezen. Daarbij constateren ze drie typen interactiepatronen. Allereerst een aanpak met veel gepraat zowel door leerkrachten als door kinderen tijdens het lezen en relatief weinig interactie vóór en nádien. Vervolgens een benadering die weinig interactie laat zien tijdens het lezen en ook weinig vooraf en achteraf. Ten slotte het derde type waarbij er eveneens weinig interactie valt te zien tijdens het voorlezen, maar relatief veel voor- en nádien. Het blijkt dat die laatste benadering verreweg het meest effectief is: kinderen uit deze groepen scoren het beste. Hieruit kunnen we dus concluderen dat praten voor en na een verhaal het meest effectief is voor de groei van woordenschat en verhaalbegrip. (Dickinson & Smith, 1994)

Ontluikende geletterdheid en kinderboeken horen uiteraard samen. Boeken confronteren kinderen met geschreven taal, die helemaal anders is dan gesproken taal: het gaat om een taal die qua stijl en vorm minder ‘primitief’ is. Er komen immers langere zinnen in voor, soms zijn de dingen moeilijker geformuleerd of wordt er gebruikgemaakt van een typische woordenschat of zinsbouw. Een geschreven tekst bestaat uit rustige, weloverwogen, door de auteur herlezen en na rijp beraad goedgekeurde zinnen. Kinderen maken ook kennis met de leesrichting en met het feit dat een geschreven tekst bij een verhaal altijd dezelfde is. Die geschreven woorden zijn voor een kind in zekere zin ook

‘onherroepelijk’ en ‘niet te corrigeren’. Ze zijn dus onverbeterlijk. Geschreven taal is bijgevolg indringender en indrukwekkender dan gesproken taal, maar het eist ook meer van het kind.

Het aanbieden van een verhalend prentenboek is een ingeburgerde activiteit in de kleuterklas. Het aanbod aan prentenboeken is erg groot, waardoor kleuteronderwijzers steeds nieuwe boeken kunnen aanbieden, al dan niet aansluitend bij het belangstellingscentrum. Niet alleen de ruime keuzemogelijkheden, ook de vaststellingen dat kleuters van voorlezen/vertellen genieten en dat verhalen boeiende en veelzijdige impulsen vormen voor de brede ontwikkeling van kleuters, doen kleuteronderwijzers naar boeken grijpen. Verhalen prikkelen het voorstellingsvermogen, de mondelinge taalvaardigheid, de sociaal-emotionele ontwikkeling, het concentratievermogen, de denkontwikkeling, de visuele waarneming, enzovoort.

Met boeken zijn heel wat activiteiten denkbaar die de geletterdheid stimuleren. Zo kan naar aanleiding van een boek een brief geschreven worden, waardoor de kleuters allerlei ontdekkingen doen op het vlak van schriftelijke communicatie. Andere mogelijkheden zijn:

- een affiche maken, waardoor de kleuters ervaren hoe geschreven communicatie problemen oplost, mensen informeert, enzovoort;
- een kinderkrant maken;
- in de poppenhoek of winkel scenario’s van een gekend verhaal ophangen of foto’s/prenten van figuren in wie kleuters zich kunnen verkleden;
- een boek maken met de kinderen;
- een postbus in de klas plaatsen;
- een stukje tekst op een groot vel papier noteren aangevuld met pictogrammen;
- enzovoort.

Kinderen leren door dergelijke activiteiten spontaan kennismaken met geschreven taal (leesrichting, woord, zin...). Het leert hen zelfs dat je de tekst nodig hebt als geheugensteuntje, zoals zij de prenten gebruiken (functies) en je kunt naar de schrijfwijze verwijzen als er gerijmd wordt (woorden die rijmen, worden gedeeltelijk hetzelfde geschreven).

Ook visuele ondersteuning bij liedjes/versjes in de vorm van een reeks prenten, picto’s of zelfs symbolen geeft kleuters heel wat informatie over de leesrichting, over de functie van geschreven boodschappen, over de relatie tussen geschreven en gesproken taal.

Hoewel het binnen het project prentenboeken verder niet zal gaan over het spelen met klanken, klankpatronen, letters en lettercombinaties, wil ik hier toch

heel even bij stilstaan. Ontluikende geletterdheid is immers een eerste stap naar het lees- en schrijfonderwijs toe, dat op haar beurt niet los te denken is van die klank-letterkoppeling. Met activiteiten rond geletterdheid zal het fonemisch bewustzijn van kleuters versterkt worden. Dat wil zeggen dat ze (meer) inzicht krijgen in de klankstructuur van de taal. In heel wat kleuterklassen wordt vaak rond rijm gewerkt en dat is dan ook een belangrijke eerste stap om dat bewustzijn te ontwikkelen. Kleuters komen dan immers tot het besef dat woorden louter op basis van klanken een overeenstemming kunnen hebben. ‘Roos’ en ‘doos’ hebben semantisch dan wel niets met elkaar te maken, qua klank is er een duidelijke overeenkomst: ze rijmen. Kleuters leren op die manier gelijkklinkende groepjes van anders klinkende groepjes te onderscheiden, nemen groepjes klanken samen (lettergrepen klappen), reconstrueren in klanken gehakte woorden, enzovoort. De aanwezigheid van fonemisch bewustzijn is dus een belangrijke voorwaarde voor het leren lezen en schrijven. Aan de andere kant is het ook wel zo dat het fonemisch bewustzijn verder groeit tijdens het lees- en schrijfonderwijs. Vanaf de tweede kleuterklas kan al volop rond dat bewustzijn gewerkt worden en zeker in een derde kleuterklas is vaak oefenen de boodschap. Wie hierover meer te weten wilt komen, vindt een handige literatuurlijst in *Taal verwerven op school* (Daems, F. e.a., p. 98-100, 2004). Verder verwijs ik ook graag naar het artikel over taalmapjes in *Kleuters & ik* (jg. 26/1 – 2009-2010).

2.4 Evolutie van het prentenboek

Aan het begin van de twintigste eeuw is er vaak kritiek op prentenboeken. Die kritiek komt meestal uit de hoek van literatoren en pedagogen. Experts op het gebied van de beeldende kunst zwijgen doorgaans en al helemaal op de grote platformen van de strijd: in de pedagogische en literaire tijdschriften en in de brochures over kinderboeken. Ook in eigen kring stellen de kunstenaars het onderwerp, zeker voor 1900, niet of nauwelijks ter sprake.

Rond 1900 ontstaat er een discussie over de vraag aan welke eisen kinderboeken moeten voldoen. Belangrijk in dat verband is het artikel dat Nellie van Kol in 1899 in *De Gids* schrijft. Het verschijnt onder de titel *Wat zullen de kinderen lezen?*. Met haar artikel brengt ze de kinderliteratuur onder de aandacht van een groot publiek. De nadruk ligt op hooggestemde pedagogische idealen. Het artikel heeft een grote invloed gehad op de opvattingen in het begin van de twintigste eeuw.

Over het algemeen heeft men liever tekstboeken zonder prenten. Men stelt zich uiterst gereserveerd op tegenover illustraties in kinderboeken.

STEMMEN UIT HET VAK

Ida Heijermans stelt het als volgt: “in het kind kunnen gevoelens worden gewekt, schadelijk voor het individu; door het kinderboek kunnen ook in het kind worden gewekt gevoelens, schadelijk voor de maatschappij; gevoelens van angst en vrees, – schadelijk voor het kind; gevoelens omtrent handelingen tegenover anderen, – schadelijk voor de maatschappij.” (Heijermans, 1904)

Verschillende auteurs stellen in die periode vaak tegengestelde vragen. Zijn de plaatjes op ongelijke wijze concurrerend met de tekst? Is schoonheid elitair? Hebben lelijke prentenboeken ook zin? Kunnen kinderen kunst bevatten? Wat is goede kunst voor kinderen? Moeten de plaatjes juist veel details hebben of moeten ze zoveel mogelijk aan de verbeelding van het kind overlaten?

Uiteindelijk werken kunstenaars en pedagogen wel degelijk samen om het artistieke prentenboek te promoten.

Het zal echter nog tot 1973 duren vooraleer een prijs wordt uitgereikt voor de beste illustraties. Margriet Heymans krijgt in dat jaar voor haar eerste prentenboek *Hollidee de circuspony* een Gouden Penseel.

De eerste boeken die speciaal voor kinderen worden geschreven, zijn vóór alles moralistische kinderboeken. De inhoud moet leerzaam zijn en een zedelijke les doorgeven.

STEMMEN UIT HET PRENTENBOEK

Het eerste Europese voorbeeld van een geïllustreerd kinderboek is *Kunst und Lehrbüchlein*, in 1580 uitgegeven te Frankfurt, waarin op de titelpagina valt te lezen: “Een boek handelende over kunst en onderricht voor jonge mensen, waarin allerlei vrolijke en aangename tekeningen te vinden zijn.” De houtsneden zijn van Jost Amman (1539-1591).

Het tweede belangrijke voorbeeld is *Orbis Pictus*, uitgegeven in 1658 en bedacht door een vooruitstrevende Moravische geestelijke die bisschop werd van Leszno in Polen. Bisschop Comenius is sterk overtuigd van de noodzaak om het leerproces aantrekkelijker te maken voor kinderen. “Kinderen kunnen prenten het gemakkelijkst in zich opnemen en onthouden”, verklaart hij, en met zijn boek wil hij de saaiheid van de studie van het Latijn doorbreken. Het is een

leerboek waarin met behulp van 150 houtsneden zo'n 4000 begrippen worden uitgelegd.

In kinderboeken is versiering gedurende lange tijd de enige functie van prenten. Pas in de negentiende eeuw gaan Engelse kunstenaars streven naar fraaie prentenboeken voor kinderen, waarbij hoge eisen worden gesteld aan de kwaliteit van de illustraties. Dat worden een soort kunstproducten. Onder invloed daarvan zien we ook in ons taalgebied in het begin van de twintigste eeuw de aandacht voor het prentenboek groeien. Echte prentenboeken waarin tekst en illustraties een eenheid vormen en elkaar aanvullen zijn bij ons echter tot in de jaren vijftig een zeldzaamheid.

In het begin van de negentiende eeuw wordt in Frankrijk de lithografie (steendruk) ontwikkeld. Deze techniek is gebaseerd op de onderlinge afstoting van olie en water, en leidt er uiteindelijk toe dat boeken in meer kleuren kunnen worden gedrukt. Vóór die tijd worden prenten met de hand ingekleurd. Tegen het einde van de 19de eeuw wordt de kleurenlithografie vervangen door de vierkleurendruk.

In de 20ste eeuw veroorzaakt een nieuwe druktechniek een vloedgolf van illustraties in een kwistige aquareltechniek. Toch blijft ook in deze tijd de ouderwetse zwart-witdruktechniek een belangrijk en veel goedkoper alternatief. Dankzij verdere perfectionering van de druktechniek in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw nemen de expressiviteit en schilderachtigheid van illustraties een hoge vlucht.

Wat de inhoud betreft, spelen in de eerste decennia van de twintigste eeuw opvallend veel prentenboeken zich af in de natuur. Het lijkt wel alsof de grote, 'boze' buitenwereld wordt geweerd. In de vele natuurprentenboeken speelt vooral het idee van de kunstenaars om het kind met 'zuiverheid' in aanraking te brengen een grote rol. De artistieke prentenboeken zijn over het algemeen zeer esthetisch, maar niet altijd even vernieuwend. Hoewel, op opvoedkundig vlak zijn ze dat juist wel. De natuur vormt dan immers een belangrijk instrument in de brede beweging van de volksverheffing en speelde destijds dus ook in de onderwijsvernieuwing een grotere rol. In prentenboeken zien we dan ook veel sluiks toegediende informatie over planten en dieren tot en met de 'boer'.

Andere thema's die vaak aan bod komen, zijn: de dagdagelijkse omgeving, het interieur, de mode, het nationalisme (klederdrachten en allerlei volkskundige details).

Die thema's worden vaak in beeld gebracht door vrouwelijke illustratoren, de kenners bij uitstek van het referentiekader van de peuter en kleuter, waarvoor de meeste prentenboeken nu eenmaal worden gemaakt. Als oudere kinderen of volwassenen de doelgroep worden, wordt de 'echte' wereld meer in beeld gebracht en grijpen ook mannen naar de tekenpen.

Kinderen worden rond 1900 dus klein en lief gehouden en hun wereld ook. Prentenboeken spelen zich in de eerste decennia van de twintigste eeuw dan ook vrijwel altijd af in een beschermde, idyllische wereld. De belangstelling voor het kinderboek is ook vrijwel uitsluitend van opvoedkundige aard.

Dan breekt de Tweede Wereldoorlog uit en krijgen veel kinderen zaken te zien en te horen die volgens jeugdlandse maatstaven geacht werden niet te bestaan. Toch zet de ontwikkeling van voor de oorlog zich verder. De oorlog zelf wordt vooral ter sprake gebracht in jongensboeken. Er is na de Tweede Wereldoorlog dus geen cesuur te zien in de opvattingen over kinderliteratuur; die ontstaat pas omstreeks 1950-1960.

In 1951 wordt het Congres Boek en Jeugd gehouden en een jaar daarop wordt het Bureau Boek en Jeugd opgericht. Nog steeds staan deze gebeurtenissen in het teken van het opvoedkundig verantwoorde kinderboek.

In de jaren veertig en vijftig wordt de kinderwereld in prentenboeken definitief verbreed en vormt de stad regelmatig een decor, ook voor jonge kinderen. Het is zeker tot in de jaren vijftig een uitzondering dat er in ons taalgebied een prentenboek verschijnt. In het buitenland, vooral in Engeland, Amerika en Duitsland, bestaat al een langere traditie.

STEMMEN UIT HET PRENTENBOEK

Lissitzky is de eerste moderne beeldende kunstenaar die in een prentenboek een nieuwe, objectloze beeldtaal ontwikkelt. Door de Duitse prentenboekkritiek wordt zijn werk nog afgewezen als te modernistisch, maar 33 jaar later ontdekt men invloeden in *Blauwtje en Geeltje* van Leo Lionni (1955). Prentenboekenmakers vinden voortaan aansluiting bij bepaalde stromingen in de moderne kunst: Sendak bij de romantiek, Browne bij het surrealisme, Chris van Allsburg bij het magisch realisme, enzovoort.

De eerste grote bressen worden in de tweede helft van de jaren zestig geslagen. De maatschappelijke veranderingen komen dan immers in een stroomversnelling terecht. Er is welvaart en men gelooft ook dat er nog meer welvaart zal komen. Kinderen krijgen toegang tot televisie, radio enzovoort. Dat brengt ook mee dat kinderen via deze media met oorlog, wreedheden en dergelijke worden geconfronteerd, maar ook met een grote hoeveelheid reclameboodschappen. Ze komen dus in aanraking met veel zaken die vroeger zorgvuldig voor kinderen werden verborgen. Zo gebeurt het dat de eerste generatie die doorkrijgt dat er nogal wat verkeerd is met het (valse) fatsoen in opstand komt. Vandaag wordt dit meestal de antiautoritaire beweging genoemd. De kinderen van die generatie worden als gevolg hiervan ook antiautoritair opgevoed, in een geest van principiële gelijkheid. Die ontwikkelingen zijn ook merkbaar in het prentenboek. Kinderen worden voor vol aangezien en hebben dus nood aan serieuzere kinderboeken.

STEMMEN UIT HET PRENTENBOEK

Een vroege voorloopster van die evolutie is uiteraard Annie M.G. Schmidt. Veel schrijvers worden door haar geïnspireerd en de belangstelling voor haar werk, zowel van volwassenen als van kinderen, is tot op vandaag voelbaar.

In Vlaanderen komt het allemaal wat later op gang. In de jaren vijftig gaat heel België overstag voor die altijd perfecte prentenboekenfiguur van eigen bodem: *Tiny*. In 1954 verschijnen de eerste prentenboeken: *Tiny op de boerderij* en *Tiny gaat op reis* van Gijs Haag en Marcel Marlier. De boeken zijn meteen succesvol en worden ook door critici geprezen vanwege hun speelse, kleurrijke en realistische illustraties. Tegenwoordig worden de Tinyboeken negatief beoordeeld omdat ze een rollenpatroonbevestigende en enge pedagogische visie zouden uitdragen.

Tussen 1950 en 1960 maken in Nederland enkele zeer getalenteerde tekenaars de weg vrij voor de naoorlogse bloeiperiode van het geïllustreerde kinderboek. Die ligt tussen midden jaren zeventig en eind jaren negentig.

STEMMEN UIT HET PRENTENBOEK

Piet Worm maakt gedurende zijn onderduikperiode zijn langwerpige prentenboek *De drie paardjes* waarvoor hij in eerste instantie in Nederland geen uitgever kan vinden. In 1953 verschijnt het wel op de Amerikaanse markt, omdat Ran-

dom House in New York het aandurft zijn manuscript uit te geven. Het prentenboek zal uitgroeien tot een internationaal succesboek en is even later ook in Nederland verkrijgbaar. Piet Worm creëert in zijn boek in blije kleuren de positieve, opbouwende wereld die de jaren vijftig zullen worden. Hij is van huis uit architect en tekent met zichtbaar plezier ook de architectuur van de wereld waarin drie paardjes rondlopen.

In 1958 verschijnt *De koe die in het water viel* van Peter Spier, een reisverslag in zwart-wit en kleur van koe Hendrieka die naar de Alkmaarse kaasmarkt gaat. Net zoals Worm tekent hij een blije naoorlogse Noord-Hollandse wereld en ook dit boek komt vanuit Amerika naar Nederland toe.

Een illustrator die zeker vermeld moet worden is natuurlijk Dick Bruna. In 1953 maakt hij zijn eerste kinderboekje, *De appel*, dat in een oplage van 1250 exemplaren wordt uitgegeven. Het boekje wordt echter geen succes, want halverwege 1955 zijn er nog maar 544 exemplaren van verkocht. Wellicht is Nederland nog niet rijp voor zo'n 'modern' vormgegeven kinderboekje. In wezen is in *De appel* al de grondvorm van zijn latere werk te vinden. De tekst is op rijm en het verhaaltje over de appel die zo graag armen en benen wil hebben om de wereld te zien, is vriendelijk en eenvoudig. Opvallend zijn toen al de geheel nieuwe vormtaal met de vlakke compositie, het ontbreken van perspectief en het gedurfde kleurgebruik – groen en blauw naast elkaar!

Van bij het begin vertonen de illustraties van Bruna de verrassende en persoonlijke eenvoud van vorm die hij consequent tot op de dag van vandaag doorvoert. Opvallend zijn verder de zware gepenseelde contourlijn en het gebruik van overwegend primaire kleuren: rood, zwart, blauw, geel, wit, groen; daarnaast de laatste jaren bruin, maar nooit paars en zelden oranje. De invloed van de vrije schilderkunst op zijn werk is onmiskenbaar.

Eind jaren zestig zijn er met betrekking tot Bruna's werk uit de hoek van opvoeders en bibliothecarissen regelmatig kritische geluiden te horen. Men vindt zijn werk te vlak, te koel en enigszins emotioneel en inhoudelijk wat zoetig. Hij krijgt dan ook pas laat een Nederlandse erkenning als kinderboekenmaker in de vorm van een officiële bekroning: in 1990 wordt hem een Gouden Penseel toegekend voor *Boris Beer*. Toch bewijst aanwezigheid van zijn boekjes in huiskamers en kleuterklassen dat hij veel en graag gelezen wordt en zelfs generaties met elkaar verbindt.

In 1952 is daar ineens ook *Pippi Langkous* van Astrid Lindgren en Annie M.G. Schmidts *Het fluitketeltje en andere versjes* verschijnt in 1950 met illustraties in zwart-wit van Wim Bijmoer. Zwart-wit is in die periode toch vooral de visuele voertaal in kinderboekillustratieland. Bijmoer weet als geen ander hoe hij in

zwart-wit moet illustreren. Zijn tekeningen vormen een haast grafische vertaling van Schmidts geest en de humor die erin naar voren komt, vertoont een sterke synchroniteit met het werk van Schmidt. Als illustrator van Annie M.G. Schmidt is Bijmoer jammer genoeg te vroeg van het boekentoneel verdwenen, want hij lijkt op een bepaald moment overschaduwd te worden door Fiep Westendorp, die in de jaren vijftig voor auteurs als Han G. Hoekstra, maar vooral ook voor Schmidt aan het werk is.

In 1953 worden *Jip en Janneke* op de kinderpagina van *Het parool* geboren. Vanaf het begin concipieert Fiep Westendorp Jip en Janneke vanuit een zeer eigenzinnige maar geslaagde simpelheid, een bewuste eenvoud van vorm in zwart-wit, die behalve in het werk van Bruna in Nederland zijn weerga niet kent. De silhouettes van Jip en Janneke met hun uitgesproken wipneuzen en kordate houdingetjes vertonen een sterke homogeniteit en hiermee ontwikkelt Westendorp een consequente vormtaal. Haar onverslijtbare creaties overtuigen jonge kinderen nog altijd. Het warenhuis Hema heeft de dag van vandaag trouwens een groot aantal producten voorzien van tekeningen uit de Jip en Jannekeboeken. Toch is het opmerkelijk dat ook zij, net als Bruna, pas in 1997 haar eerste officiële erkenning als kinderboekillustrator krijgt in de vorm van het Oeuvre Penseel (Vijfentwintig jaar Gouden Penselen & het Oeuvre Penseel voor Fiep Westendorp, Amsterdam 1998).

Voor de kinderboekillustratie is het inspirerende literaire kindertijdschrift *Kris-Kras* (1954-1966) beslist ook een platform waar de illustratoren uit die tijd zich van hun beste kant kunnen laten zien.

Terwijl onder meer Annie M.G. Schmidt en illustrator Fiep Westendorp in de jaren zestig en zeventig furore maken, bieden de Vlaamse kinderboeken weinig vernieuwing. Het accent ligt hier op de tekst en de illustraties hebben veelal een eendimensionale en dienende functie. Maar dan komen de Averbodebladen (*Zonnekind, Zonnestraal...*) en het besef groeit dat een mooi verpakte boodschap veel meer kans heeft om haar doel te bereiken. De Averbodebladen worden een kweekvijver voor getalenteerde illustratoren die er leren werken tegen scherpe deadlines en de mogelijkheid krijgen een authentieke vormtaal te ontwikkelen die voor kinderen van uiteenlopende leeftijden leesbaar is. Toonaangevende illustratoren als Koen Fossey, Lieve Baeten, Klaas Verplancke, enzovoort vinden hier hun leerschool.

De opgang van de artistieke kinderboekenillustraties vangt in Vlaanderen nagenoeg gelijk aan met de opgang van het esthetische kinderboek, maar kent

een trager verloop. Terwijl in de jaren zeventig kinderboeken vooral maatschappelijke en psychologische problemen naar voren schuiven, zonder zich al te zeer te bekommeren om stilistische of compositorische inventiviteit, wordt in de jaren tachtig plots aandacht besteed aan de esthetische kwaliteiten van het kinderboek. Opeens komt er beweging in het Vlaamse jeugdliteraire landschap.

STEMMEN UIT HET PRENTENBOEK

In 1980 verschijnt *Pitjemoer* van Henri van Daele. Het boek wordt bekroond met de staatsprijs voor jeugdliteratuur. Bij de beoordeling krijgen literaire kwaliteiten voor het eerst de overhand op de pedagogische. *Pitjemoer* valt ook op door een doordachte vormgeving. De illustraties van Peter Grasmayer treffen uitstekend de bezadigde vertelstijl en melancholische ondertoon van het verhaal.

Een optimaal samenspel van tekst en tekeningen levert een ‘uitgelezen’ boek op; het is precies wat Hendrik van Tichelen decennia eerder bepleitte en wat in Averbode al jarenlang voor de kinderbladen van toepassing was. Gaandeweg vindt het belang van vormgeving, het denken over een totaalconcept breder ingang in het Vlaamse boekenvak. Schrijver/illustrator Gregje de Maeyer (1951-1998) speelt hierin een voortrekkersrol. De Maeyer ergert zich vreselijk aan de geringe aandacht die in de pers naar de kwaliteiten van de illustratie uitgaat: “De illustraties geven een boek een totaal andere dimensie; voor een kinderboek zijn tekeningen even belangrijk als de tekst”. Dat is een vernieuwend inzicht. In 1984 krijgt De Maeyer als eerste Vlaming de Premio Grafico op de internationale boekenbeurs van Bologna voor de illustraties van *Boerenjongens*. (In de wolken, 2004)

In 1983 verschijnt *Kleine Adam* van Mariette Vanhalewijn en Rita van Bilsen. Dit boek is een mijlpaal in prentenboekenland. De kleurkeuze en vormbeheersing hebben immers een hoge esthetische waarde en in zekere zin kan de hele inhoud van het boek symbool staan voor wat in de daaropvolgende jaren op illustratief vlak gebeurt.

Veel kunstenaars ontdekken het prentenboek als middel om ideeën vorm te geven. Langzaam maar zeker wordt kinderliteratuur een genre waarop niet langer neergekeken wordt. Vandaag zijn prentenboeken niet meer uitsluitend voor jonge kinderen bedoeld. Ook oudere kinderen, zelfs tieners en volwassenen kunnen door prentenboeken aangesproken worden.

STEMMEN UIT HET VAK

Vanuit pedagogisch-didactische hoek klinken nu soms echter opnieuw kritische stemmen: “Is dit nog wel voor kinderen bestemd?” Carll Cneut, wiens werk inmiddels bekend is van New York tot in Japan, relateert die vraag: “De discussie over leesbaarheid en toegankelijkheid van kinder- en jeugdboeken wordt in Frankrijk net zo goed gevoerd als in Vlaanderen of Nederland. Opvallend verschilpunt zijn de boeken die daarbij aan bod komen. In Vlaanderen beschouwt men mijn werk als vrij complex, terwijl men het in Frankrijk toegankelijk vindt.” (2008)

Tegenwoordig worden vooral die prentenboeken bekritiseerd die te veel in de richting van het modale gaan: lieve figuurtjes die mama helpen, voor kleine broer of zus zorgen, nooit boos zijn en altijd doen wat gezegd of verwacht wordt. Uiteraard hebben kinderen er moeite mee zich met dergelijke figuren te identificeren. Hen echter boeken ontnemen die ze zelf uitkiezen, maar misschien geen prentenboeken met een grote P zijn, is ook geen goed idee. Wel is het belangrijk het kind naast de zelfgekozen boeken ook andere boeken aan te bieden en zo de horizon te verruimen. Kinderen op een dieet van Tinyboeken zetten, vermijd je het best. Als een grote variatie aan boeken aangeboden wordt, zal het kind vanzelf het onderscheid leren kennen en smaak leren ontwikkelen, zowel voor de rijke taal die in prentenboeken aanwezig kan zijn als voor de schat aan illustraties.

STEMMEN UIT HET VAK

Zeker is in elk geval dat de Vlaamse prentenboeken van vandaag, denk maar aan Sabien Clement, Carll Cneut, Klaas Verplancke en anderen, kwaliteit en diversiteit hebben. Op de tentoonstelling ‘In de wolven’ (Brugge, 2004) werd eens te meer bewezen dat het mooie Vlaamse prentenboek bestaat en wordt gezien.

Ook Katrien Vloeberghs, die literatuur voor kinderen en jongeren bestudeert, beaamt dit: “In Vlaanderen springt vooral de enorme kwaliteit van de illustraties in het oog. Die tekeningen zijn soms kunstwerkjes. De internationale faam van onze illustratoren is dan ook volkomen terecht.” (De Standaard der Letteren, 3 maart 2005)